

ЛЮБОВ ЯК ЕМОЦІЙНО-ТЕЛЕОНОМНИЙ КОНЦЕПТ

Сав'як Наталія Вікторівна,

асп.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Дана стаття присвячена теоретичному розгляду концепту ЛЮБОВ як емоційно-телеономної ментальної одиниці. Аналізуються погляди на даний концепт, що склалися у сучасній лінгвокультурології та емотиології.

Ключові слова: концепт, етнокультура, емоційність, цінність, універсальність, специфічність.

Як відомо, концепт є складним багатовимірним утворенням, що є центральною одиницею дослідження водночас багатьох наук, таких як логіка, філософія, когнітологія, концептологія, лінгвокультурологія та ін. Кожна дисципліна виробила свої підходи до вивчення цього багатогранного явища. Це призвело до певної неоднозначності, а часом і суперечливості щодо розуміння та витлумачення даного терміна. В межах лінгвокультурологічних студій з метою усунення термінологічної багатозначності вчені пропонували використовувати низку одиниць ("стереотип", "прототип", "гештальт", "лінгвокультурема", "логоепістема" та ін.), які могли б замінити "концепт" у якості базової термінологічної одиниці даної дисципліни, однак, як видається, найбільш влучним з усіх наведених залишається все ж таки "концепт".

На нашу думку, така термінологічна строкатість лише підтверджує той факт, що концепт є багатоаспектним явищем, і різні його аспекти актуалізуються залежно від спектру наукових інтересів дослідника та ракурсу дослідження. Найсуттєвішою ознакою концепту, на думку більшості науковців, є його причетність до сфер знання, культури, психології та ціннісних орієнтирів того чи того етносу. Саме вони кладуться в основу різних дефініційних моделей [огляд дефініційних моделей див. Приходько 2008, 46–48].

Як бачимо, теоретичний фундамент лінгвокультурології та її термінологічний апарат не є до кінця сформованими та потребують певних уточнень. Саме це зумовлює актуальність даної роботи, предметом якої є концепт ЛЮБОВ як емоційно-телеономне ментальне утворення. Метою нашого дослідження є аналіз різних поглядів на даний концепт, що сформувалися в межах сучасної лінгвокультурології та емотиології, та виявлення основних ознак у його структурі.

Враховуючи ракурс даного дослідження, найбільш прийнятним нам видається тлумачення концепту в межах дефініційної моделі "концепт \equiv етнокультурне утворення", яка розробляється такими науковцями, як Ю. Степанов, В. Красних, І. Голубовська, В. Маслова, В. Карасик, С. Ляпін, Н. Слухай та ін. Дана модель розглядає концепти як продукти культури певного етносу – тобто не просто ментальні утворення, а етноспецифічні ментальні утворення. У контексті дефініційної моделі "концепт \equiv етнокультурне утворення" доречним є типологізація концептів в опозиції "універсальність – специфічність". Вважається, що універсальні концепти мають загальнолюдську та наднаціональну значимість і сприймаються представниками усіх етносів однаково (до них відносять такі концепти, як НАДІЯ, ВІРА, ЛЮБОВ, БОГ, ДУША, РАЙ, ПЕКЛО, ЖИТТЯ, СМЕРТЬ та ін.). Специфічними ж називають такі концепти, які мають прив'язку до певної культури, і вважається, що саме вони

втілюють особливості менталітету тієї чи іншої національної спільноти, тому в першу чергу саме специфічні концепти стають об'єктами вивчення лінгвокультурології [Приходько 2008, 84–85].

На наш погляд, теза про універсальність "універсальних" концептів є досить сумнівною, оскільки, на наше глибоке переконання, жоден концепт не переживається абсолютно однаково представниками усіх етносів та не викликає у свідомості носіїв різних культур однакові образи та асоціації. Це пояснюється тим, що кожен етнос в процесі історичного розвитку набуває певного почуттєвого, соціального, релігійного досвіду, що значною мірою впливає на формування уявлень людей про об'єктивну реальність і зумовлює той факт, що представники різних лінгвокультур можуть по-різному інтерпретувати навіть ті концепти, які на перший погляд можуть видаватися універсальними. Аналіз цих відмінностей допоможе дослідникам глибше зрозуміти особливості менталітетів різних народів.

До таких концептів належить і концепт *ЛЮБОВ*, досліджуваний нами на матеріалі двох неблизькоспоріднених мов – української та японської. На думку вітчизняного вченого Ю. Апресяна, даний концепт є одним з найфундаментальніших культурних концептів, а відтак він потребує ґрунтовного дослідження, оскільки на його прикладі можна простежити різні способи концептуалізації емоцій представниками різних народів. На неуніверсальності концептуалізації емоцій наголошує А. Вежбицька, зазначаючи, що "емоції не можуть бути ідентифіковані без допомоги слів, а слова належать до якоїсь однієї конкретної культури і несуть в собі культуроспецифічну точку зору" [Вежбицкая 1999, 523].

Твердження про неуніверсальність концептуалізації емоцій видається нам повністю справедливим. Навіть якщо самі емоції можуть характеризуватися певним ступенем універсальності для різних етнокультур (скажімо, представники усіх народів переживають такі емоції, як страх, радість, злість, хвилювання, любов, ненависть та ін.), то їх репрезентація у мові та закарбованість свідомості носіїв цих етнокультур може докорінно відрізнятись. Таким чином, емоції можна розглядати як універсальні концепти, що мають національно-культурне коріння. Як справедливо зауважує А. Вежбицька, набір базових емоцій є однаковим для різних культур, однак мовні засоби вираження емоцій, способи їх вияву, ціннісна співвідносність мають яскраво виражені етноспецифічні риси.

В останні десятиріччя в контексті антропоцентричної парадигми у лінгвістиці з'явилася низка робіт, присвячених дослідженню емоцій в мові, авторами яких були як вітчизняні (Ю. Апресян, С. Воркачев, В. Шаховський), так і західні лінгвісти (А. Вежбицька, Б. Волек, Дж. Ейчисон). Як наслідок, у мовознавстві сформувалася нова дисципліна – емотиологія, яка займається дослідженням вербалізації, вираження та комунікації емоцій. Вважається, що емоції пронизують абсолютно всі когнітивні процеси, що вони "включені в структуру свідомості та мислення" та "...тісно пов'язані зі знаннями: змінюються знання, думки, і це призводить до зміни емоцій людини" [Шаховський 2008, 16].

Досліджуваний нами концепт *ЛЮБОВ* більшість учених відносять до класу емоційних концептів – "етнічно, культурно зумовлених складних структурно-сміслових, як правило, лексично і/або фразеологічно вербалізованих утворень, які базуються на

понятійній основі та включають у себе образ, оцінку, культурну цінність і функціонально заміщують у процесі рефлексії та комунікації однопорядкові предмети, що викликають пристрасне ставлення людини до них" [Красавский 2001, 29]. Емоційні концепти становлять особливу цінність для лінгвокультурологів. По-перше, як вже зазначалося, емоції супроводжують процес пізнання на всіх його етапах та в усіх його формах – вербальних та невербальних. По-друге, аналіз емоційних концептів дозволяє встановити спільне та відмінне у способах сприйняття та переживання явищ та предметів навколишнього світу представниками різних етнокультур на найбільш глибинному рівні, оскільки предметом подібних досліджень виступає концептуалізація конкретних базових емоцій, а відмінності у концептуалізації цих емоцій демонструють відмінності у менталітетах досліджуваних етнокультур.

З іншого боку, не можна не погодитись з думкою визначного російського лінгвокультуролога С.Г. Воркачова, який називає концепт *ЛЮБОВ* телеономним, тобто таким, що становить вищу цінність для людини, є абсолютним ідеалом, який керує життям особистості. Більше того, на його думку, "любов – це єдина сила, що протистоїть ентропії – руйнуванню та припиненню руху самого життя" [Воркачев 2007, 132]. Вчений стверджує, що концепт *ЛЮБОВ* належить до числа настільки високих духовних абстракцій, вище яких у людській душі починається мертвий простір. Даний концепт, на думку вченого, становить одну з базових цінностей та "екзистенційних благ", що виражають основні переконання, принципи та життєві цілі, та стоїть поруч з концептами *ЩАСТЯ*, *ВІРА*, *НАДІЯ*, *СВОБОДА*. Він безпосередньо пов'язаний із формуванням у людини мети та сенсу життя [Воркачев 2003, 34].

Отже, як бачимо, існує певна термінологічна неоднозначність стосовно того, до якого таксону належить досліджуваний нами концепт *ЛЮБОВ* – одні вчені називають його емоційним, інші телеономним, акцентуючи увагу на певних його ознаках та відсуваючи на периферію інші, та навпаки. Вдалою (внаслідок своєї компромісності), на наш погляд, є класифікація концептів А.М. Приходька, який виділяє підклас емоційно-телеономних концептів, до яких, поруч з деякими іншими, він відносить концепти *РАДІСТЬ*, *ЩАСТЯ* та власне *ЛЮБОВ/КОХАННЯ*. Така класифікація видається нам цілком справедливою, оскільки аналіз концепту *ЛЮБОВ* як емоційно-телеономного дає можливість в повній мірі враховувати всі його ознаки та аспекти.

Отже, емоційно-телеономний концепт *ЛЮБОВ* є складним за своєю структурою ментальним утворенням. Любов – дуже широке поняття, яке охоплює різні сфери людської діяльності та у різних проявах супроводжує кожну людину протягом усього життя: любов до батьків та дітей, любов до батьківщини, любов до себе, романтична любов, фізичний потяг – це все ще не повний перелік можливих іпостасей любові. Як правило, різні прояви любові відбивають суперечливість людської природи – вічну боротьбу плотського та духовного, біологічного та соціального, розуму та інстинкту. У цьому антагонізмі постають дві сторони любові: егоїстична та фізіологічна з одного боку, і альтруїстична та духовна – з другого. Ще давні греки виділяли три складові любові – духовну (агапе), душевну (філео) та фізичну (ерос). Агапе – це щира відданість людини певному об'єкту (іншій людині, Богові, родині та ін.), філео – прив'язаність, захоплення людиною (друг), предметом (улюблена пісня), справою (хоббі), ерос – фізичний потяг між партнерами. Так чи інак-

ше, "предмет любові являє собою в очах суб'єкта позитивну цінність, тобто сприяє, а не перешкоджає задоволенню його специфічних потреб" [Воркачев 2003, 35]. Любов у будь-якому прояві характеризується невмотивованістю вибору об'єкта та визнанням його унікальності та абсолютної цінності. Скажімо, хіть відрізняється від еротичної любові тим, що у першому випадку суб'єкт може легко погодитися на заміну одного об'єкта іншим, тоді як еротична любов, що характеризується єдністю біологічного та духовного начал у людині, спрямована на конкретний об'єкт і заміни не терпить [Воркачев 2003, 34].

Існує думка, що з трьох зазначених складових любові можна утворити сім комбінацій, що відбивають різні відтінки ставлення суб'єкта до об'єкта: 1) ерос; 2) філео; 3) агапе; 4) ерос + філео; 5) філео + агапе; 6) ерос + агапе; 7) ерос + філео + агапе, а неоднакова інтенсивність цих складових забезпечує ще більшу строкатість палітри емоцій та почуттів, які зазвичай позначаються одним словом – любов. Вважається, що ерос є найбільш нетривкою формою любові – з часом він, як правило, або переростає в іншу форму, наприклад, в любов-прив'язаність (філео), або помирає. Ще однією важливою ознакою любові є динамізм – дане почуття не може бути статичним, воно постійно зростає або зменшується, набуває нових форм або гине. До того ж любов між партнерами зазвичай характеризується різним ступенем інтенсивності, а це неодмінно призводить до виникнення таких почуттів, як ревності, страждання, а нерідко любов межує навіть з агресією та ненавистю.

У сфері міжособистісних стосунків любов – це "почуття, викликане у суб'єкта переживанням центрального місця цінності об'єкта в системі його особистісних цінностей за умови раціональної невмотивованості вибору цього об'єкта і його індивідуалізованості-унікальності. При цьому той, хто любить, відчуває бажання отримати предмет в свою "особисту сферу" або зберегти його у ній, готовий заради нього йти на жертви, турбуватися про нього, він знаходить в любові сенс свого існування і найвищий моральний закон" [Воркачев 2003, 39].

Беручи до уваги усе зазначене вище, нам видається доцільним розглядати концепт *ЛЮБОВ* як емоційно-телеономний, оскільки обидві складові займають надзвичайно важливе місце в його структурі. До того ж, перспективним, на нашу думку, є зіставне дослідження концепту *ЛЮБОВ* на матеріалі української та японської мов. Ми переконані, що з огляду на величезні культурні відмінності цих двох народів, репрезентація даного концепту у мові та свідомості носіїв двох культур матиме як деякі спільні риси, так і ряд суто етноспецифічних, і, як видається, останніх буде значно більше, що в свою чергу дозволить знайти нові шляхи до порозуміння між представниками двох націй. Дослідження концепту *ЛЮБОВ* на матеріалі української та японської мов надасть нам можливість побачити відмінності у системах цінностей, що склалися під впливом різних релігійних вірувань.

Данная статья посвящена теоретическому рассмотрению концепта ЛЮБОВЬ как эмоционально-телеономной ментальной единицы. Анализируются взгляды на данный концепт, которые сложились в современной лингвокультурологии и эмотиологии.

Ключевые слова: концепт, этнокультура, эмоциональность, ценность, универсальность, специфичность.

The article addresses concept *LOVE* as an emotional and teleonomic mental unit. We analyze different views on this concept which exist in modern emotiology and linguistic and culture studies.

Key words: *concept, ethnoculture, emotionality, value, universalism, specificity.*

Література:

1. Воркачев С. Г. Сопоставительная этносемантика телеономных концептов *ЛЮБОВЬ* и *СЧАСТЬЕ* (русско-английские параллели) / Сергей Григорьевич Воркачев. – Волгоград: Перемена, 2003. – 164с.
2. Воркачев С. Г. *ЛЮБОВЬ* как лингвокультурный концепт / Сергей Григорьевич Воркачев. – М.: Гнозис, 2007. – 284 с.
3. Красавский Н. А. Эмоциональные концепты в немецкой и русской лингвокультурах / Николай Алексеевич Красавский. – Волгоград: Перемена, 2001. – 495 с.
4. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / Анатолій Миколайович Приходько. – Запоріжжя: Прем'єр, 2008. – 331 с.
5. Шаховский В. И. Лингвистическая теория эмоций / Виктор Иванович Шаховский. – М.: Гнозис, 2008. – 415 с.